

КЪСНОАНТИЧНА МОНЕТНА НАХОДКА ОТ ПЕРНИШКО

Светослава ФИЛИПОВА, Филип МИХАЙЛОВ

През лятото на 2016 г. при полицейска акция в с. Долна Секирна, общ. Брезник, обл. Перник, е задържана колективна монетна находка от над 1000 бронзови монети – малък номинал, слепени на друзи (**табло XXXIX 1a-b**). Според получената информация, монетите произхождат от района на връх Свети Петър, разположен „на 2-3 км от махалите Колина и Пейна” в землището на селото. Върхът се намира в подножието на краен югозападен рид на Ерулска планина, непосредствено преди долината на рекичката Ливаге (приток на река Светля), която я разделя от възвишението Болчар. На него са провеждани археологически разкопки в периода 2006 – 2008 г. (Михайлов 2008, 7-28; Михайлов 2009, 191-195). При тях, обаче, не е регистрирано обитание за голяма част от времето, към което принадлежи колективната находка. Не са откривани и монети с подобен номинал. Така че, находката категорично не произхожда от проучвания обект на връх Свети Петър. Очевидно произходът на находката трябва да бъде търсен другаде.

Във връзка с изготвяне на експертизата беше направен археологически оглед на района между махалите на с. Долна Секирна – „Колина” и „Пейна”. Там, в местността, обозначена на топографската карта като „Чука”, известна сред жители на с. Д. Секирна като „Чуклето”, беше локализиран археологически обект с множество следи от иманярска дейност (**табло XXXIX 2**). Някои от иманярските изкопи видимо бяха по-стари – с обрушени стени, обрасли с бурени, други – нови. В един такъв, разположен непосредствено до черния път, от южната страна на който се намира въпросният археологически обект, бяха забелязани фрагменти от малък съд (гърненце), изработен на бързо гърнчарско колело през късната античност (IV – VI в.). Вътрешната страна на дъното на съда цялата е покрита със зеленикава патина, каквато се образува при съприкосновение с бронзови предмети (**табло XXXIX 3**). На един от фрагментите от стена (**табло XXXIX 4**) се забелязват следи от корозионни продукти, получавани при изтляването на брон-

зови предмети. Изглежда вероятно предположението, че в този съд продължително време са стояли такива (така че, да останат зеленикави отлагания от вътрешната му страна), открити и взети от иманярите, изкопали изкопа, в който последните са намерени. Именно поради това, както и поради факта, че няма друг известен археологически обект, който да отговаря на описанието и да има археологически пластове от времето, когато са произведени и използвани бронзовите предмети, изглежда най-вероятно те да произхождат от археологическия обект, намиращ се в м. Чука, разположена на 439 м от махалата „Колина“, 1,4 км от „Пейна“ и 536 м от махалата „Сливие“.

В геоморфоложко отношение местността Чука представлява най-високата част от изявено било с неправилна елипсовидна форма и надлъжна ориентация изток-запад (вж. **табло XXXIX 2**). Наклонът на терена е слаб – под 5 градуса. Възвишението е разклонение от централното южно било на Ерулска планина. То е с голяма експозиция и удобен достъп. Удобно е и за контрол на близките околности и пътища. Хидрографски спада към долината на р. Светля, приток на Струма. Площта, която заема археологическият обект в м. Чука, е около 15 дка. Той е разположен в най-високата част на билото (език на рид) и следва естествените топографски особености на терена. Срещат се керамични фрагменти, характерни за късната античност (IV – VI в.). Предвид стратегическото местоположение на местността, вероятно в някакъв етап това селище е било укрепено.

След извършване на първоначалната реставрация се оказва, че броят на целите монети е 1255. Шест броя са срязани наполовина още през късната античност, за да отговарят на тегловния стандарт. Орязването вероятно се е случило след демонетизацията на номинал АЕ 2 през 395 г. със закона на Теодосий I (Carson, Kent, Burnet 1994, 18; Codex Theodosianus 1958, 9, 23). Така тези монети с намалено според приетите стандарти тегло са могли да продължат да циркулират, като собственикът им се е сдобил с две пълноценни монети (Владимирова-Аладжова 2004, 234). Малка част от монетите са силно фрагментирани, вследствие на дългия период на стоенето им в земята и корозионните процеси. Находката обхваща периода IV – V в. Голяма част от монетите са с лошо качество и заличени изображения, дължащо се както на характеристиките на метала и дългата циркулация на някои от тях, така и на продължителния им престой в пръстта.¹ Метричните им данни, както и външните характе-

¹ По информация на инж. Петя Николова, извършила първоначалната реставрация на монетите, те са били слепени в друзи, образувани от корозионните продукти, получени в резултат на промените на основните и легиращи компоненти в сплавта, условията и времето на престоя им в почвата.

ристики, категорично ги отнасят към периода от втората половина на IV – втората половина на V в. Идентифицирани според владетелите и времето на отсичане са 468 цели монети. Най-ранната от тях стои изолирано от останалите. Това е антониниан на император Галиен (253 – 268 г.). Присъствието на по-ранни монети в хомогенни по време колективни находки не е изолирано явление. Подобни находки са откривани както на територията на България, така и в други части на Римската империя: Сапарева баня (ант. Германея) (Филипова 2001, 51-59), Пловдив – 1969 г. (Теодосиев 2017, 452), Войвода 1 (Владимирова-Аладжова 1997, 85), с. Жълъд, Шуменско (Владимирова-Аладжова 1986, 86), находка с неизвестно местонамиране, съхранявана в НАИМ – БАН (Божкова 1994, 70), Potier, Сирия (Carson, Kent, Burnet 1994, clv), Рим, Италия (Carson, Kent, Burnet 1994, clvii, clviii), Великобритания (Carson, Kent, Burnet 1994, clx) и много други. В монетната находка от с. Боснек, Пернишко, дори присъства бронзова монета (халк) на гр. Атина, сечена през II – I в. пр. Хр. (Филипова 2013, 85).

Останалите монети се разпределят както следва:

➤ Половин монета, отсечена в периода 311 – 313 г., от типа „Юпитер прав наляво, държи Виктория върху глобус и скиптер, вляво орел с венец в човката си“;

➤ Монета, отсечена в периода 335 – 341 г., от типа „Двама войни с копия и щитове, между тях едно знаме“;

➤ Монета, отсечена в периода 341 – 346 г., от типа „Две Виктории прави с венци и палмови клонки“;

➤ *Констанций II (324 – 361 г.)* – 8 бр. Монетите са от типа: VOT XX MVLТ XXX в лавров венец (341 – 346 г.) – 3 бр. (по една монета, отсечена в монетарниците на Никомедия (Hill, Carson, Kent 1960, 27, No 1153) и Антиохия (Hill, Carson, Kent 1960, 31, No 1398); FEL TEMP REPARATIO – Виртус пробожда падащ от кон неприятел (351 – 361 г.) – 3 бр. и SPES REI/PVBLICE – Виртус с копие и кълбо – 2 бр.;

➤ *Валентиниан I (364 – 375 г.)* – 1 монета от типа GLORIA ROMANORVM – императорът с лабарум, влачи пленник за косите;

➤ *Валенс (364 – 378 г.)* – 2 монети от двата характерни за този период типа: GLORIA ROMANORVM – императорът с лабарум, влачи пленник за косите и SECVRITAS REI/PVBLICAE с Виктория в ход нал. с венец и палмова клонка. Втората монета е отсечена в монетарницата на Хераклея (Hill, Carson, Kent 1960, 84, No 1935);

➤ Монети, сечени в периода 364 – 378 г. – 5 бр. от типа SECVRITAS REI/PVBLICAE;

➤ *Валентиниан II (375 – 392 г.)* – 6 бр. Монетите са от три типа: вотивен надпис VOT X MVLТ XX в лавров венец, сечена през 383 г. в монетарницата на Кизик (Hill, Carson, Kent 1960, 95, No 2556); GLORIA REI/PVBLICE с изображение на крепостна порта, сечена

през 383 – 392 г. в монетарницата на Тесалоника и 4 монети SALVS REI/PVBLICAE – Виктория в ход наляво с трофей и пленник, сечена през 388 – 392 г.;

➤ *Теодосий I (379 – 395 г.)* – 8 бр.: 2 монети със заличени изображения върху реверсите си; 1 бр. с вотивен надпис VOT X MVLT XX в лавров венец, сечена през 383 г. в ателието в Хераклея (Hill, Carson, Kent 1960, 84, No 1965) и 5 бр. от типа SALVS REI/PVBLICAE (388 – 395 г.), една от които отсечена в Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 89, No 2184);

➤ *Флаквила (383 – 392 г.)* – една монета от типа SALVS REI/PVBLICAE с изображение на императрицата права, насреща, с глава надясно и с ръце кръстосани на гърдите, отсечена в Хераклея (Hill, Carson, Kent 1960, 85, No 1982);

➤ *Аркадий (383 – 408 г.)* – 12 бр. монети, 11 от които от типа SALVS REI/PVBLICAE с Виктория. При три от монетите за запазени индикациите на монетарниците: Тесалоника (Hill, Carson, Kent 1960, 82, No 1875), Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 89, No 2185) и Кизик (Hill, Carson, Kent 1960, 98, No 2570). Последната монета на Аркадий е сечена през 395 – 408 г. и е от типа VIRTVS EXERCITI – Виктория увенчава императора с лавров венец;

➤ Монети, отсечени през 383 г. – 4 бр. от типа VOT X MVLT XX в лавров венец;

➤ Монети, отсечени през 383 – 392 г. – 3 бр. от типа GLORIA REI/PVBLICE с изображение на крепостна порта на монетарницата в Тесалоника;

➤ Монети, отсечени в периода 388 – 395 г. – 34 бр. от типа SALVS REI/PVBLICAE. От тези монети 3 са отсечени в Константинопол и по една в Хераклея, Кизик и Александрия;

➤ *Хонорий (393 – 423 г.)* – 6 бр. Монетите са от три типа: по една монета от типовете SALVS REI/PVBLICAE – Виктория в ход нал. с трофей и пленник и GLORIA ROMANORVM – императорът с лабарум и глобус, сечени в периода 393 – 395 г.; 4 монети от типа GLORIA ROMANORVM с изображение на двамата императори (Хонорий и Теодосий II), сечени през 408 – 423 г. Една от тези монети е на монетарницата в Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 90, No 2224);

➤ Монета, отсечена в периода 395 – 408 г., от типа VIRTVS EXERCITI – Виктория увенчава императора с лавров венец;

➤ Монети, отсечени в периода 402 – 408 г. – 9 бр. от типа GLORIA ROMANORVM – изображение на тримата императори (Аркадий, Хонорий и Теодосий II). Една от монетите е на монетарницата в Кизик;

➤ Монета, отсечена в периода 402 – 408 г., от типа CONCORDIA AVGG – кръст във венец;

➤ Монети, отсечени в периода 408 – 423 г. – 3 бр. от типа

GLORIA ROMANORVM – изображение на двамата императори, държащи копия и щитове;

➤ Монети, отсечени в периода 408 – 423 г. – 12 бр. от типа GLORIA ROMANORVM – изображение на двамата императори, държащи глобус;

➤ *Теодосий II* (402 – 450 г.) – 97 бр. от два типа: 2 бр. от типа GLORIA ROMANORVM – изображение на двамата императори, отсечени през 408 – 423 г. в монетарницата на Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 90, No 2225) и 95 бр. от типа на „кръст в лавров венец“, сечен през 425 – 450 г. При три от монетите са запазени и индикациите на монетарниците: Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 90, No 2234), Никомедия (Hill, Carson, Kent 1960, 95, No 2460) и Кизик (Hill, Carson, Kent 1960, 99, No 2604);

➤ *Валентиниан III* (425 – 455 г.) – 9 бр. Монетите са отсечени в римската монетарница в периода 425 – 455 г. Седем от тях са от типа VICTORIA AVGG с изображение на Виктория с венец и палмова клонка, една е от типа VOT PVB с крепостна порта върху реверса си. Последната монета е с изображение на хризма (Kent 1994, 379, No 2146);

➤ Монети, сечени в периода 425 – 450 г. – 2 бр. от типа CONCORDIA AVG – Виктория с два венеца;

➤ *Марциан* (450 – 457 г.) – 82 бр. с изображения на различните варианти на монограма на императора: монограм 1² – 2 монети, едната отсечена в монетарницата на Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 90, No 2247); монограм 2 – 5 монети, 3 от които на монетарницата в Никомедия (Hill, Carson, Kent 1960, 96, No 2463); монограм 4 – 12 монети, 2 на монетарницата в Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 90, No 2249); монограм 5 – 9 монети, 2 на ателието в Никомедия (Hill, Carson, Kent 1960, 96, No 2465); монограм 6 – 8 монети; монограм 7 – 14 монети, от които 4 сечени в Константинопол (Hill, Carson, Kent 1960, 90, No 2250) и една – в Никомедия (Hill, Carson, Kent 1960, 96, No 2467); монограм 8 – 2 монети и монограм 9 – една монета. При останалите монети изображенията на монограмите са частично запазени;

➤ *Лъв I* (457 – 474 г.) – 159 бр. Върху 63 монети са изобразени варианти на монограма на Лъв I, като върху 54 това е монограм 1. Другото популярно изображение на лъв, прав или легнал наляво, се вижда върху 47 монети, като 11 от тях са отсечени в монетарницата на Константинопол. При 10 от монетите надписът върху аверса е D N LEO P AVG, а изображението на реверса е на легнал наляво лъв

² Монограмите са номерирани според информацията в LRBC. Вж.: Hill, Carson, Kent 1960, 110.

(Hill, Carson, Kent 1960, 91, No 2261). Една монета е с надпис върху лицето си D N LEO PERPET AVG и с изправен наляво лъв върху opakото си (Hill, Carson, Kent 1960, 91, No 2261). Изображение на императора прав насреща, държащ кръст с дълга дръжка и пленник, се вижда върху 23 монети, а върху 26 е представена императрица Верина, права насреща, държаща кълбо с кръст и скиптър (Carson, Kent, Burnet 1994, 295, No 717-718).

Общото тегло на монетите е 1181,23 грама. Находката е натрупана в периода 450 – 474 г. при управлението на Марциан и Лъв I. Преобладават монетите с номинал AE 3 и AE 4 с преимущество на последните. С подобен състав и времеви характеристики са колективните находки от с. Брестовица, Пловдивско (Владимирова-Аладжова 2004, 232-243), с. Първомай, Пловдивско (Герасимов 1969, 234), Пловдив – 1969 г. (Теодосиев 2017, 452), с. Боснек, Пернишко (Carson, Kent, Burnet 1994, clxxvi; Филипова 2013, 81-90), Старозагорско (Минкова 2013, 77-78), с. Войвода, Шуменско (Владимирова-Аладжова 1997, 85), с. Жълъд, Шуменско (Владимирова-Аладжова 1986, 86) и др.

Според запазените марки на монетарниците си, монетите се разпределят:

- Рим – 9 бр.;
- Тесалоника – 4 бр.;
- Хераклея – 3 бр.;
- Константинопол – 27 бр.;
- Никомедия – 7 бр.;
- Кизик – 5 бр.;
- Антиохия – 1 бр.;
- Александрия – 1 бр.

С изключение на монетите на римската монетарница, всичките с името на императора на Западната империя Валентиниан III, останалите са отсечени в ателиетата на Източната Римска империя. Преобладават монетите на Константинопол. Това съотношение и присъствието на монети на римската монетарница се наблюдава и при други монетни находки от периода IV – втората половина на V в. (Владимирова-Аладжова 2004, 236; Филипова 2013а, 352-354; Филипова 2013, 88), както и при монети от монетни комплекси от археологически проучвания (Филипова 2013а, 352-354). Потвърждава се тенденцията за преимуществено циркулиране в определена територия на монети, отсечени в по-близо разположените монетарници.

Terminus post quem на представената тук колективна монетна находка са монетите на император Лъв I (457 – 474 г.). Със същия *terminus post quem* са и колективните монетни находки от с. Боснек, Пернишко (Филипова 2013, 81-90), от с. Гоз, Брезнишко, която съдържа най-малко 8 солида на Лъв I (457 – 474 г.) (Герасимов 1950,

320), от крепостта Кракра, намерена през 2002 г., както и монетните комплекси от археологическите проучвания на хълма Кракра (Юркова 1981, 225; Паунова, Бакъмска, Михайлов 2003, 39-40), вила рустика в кв. Даскалово (сегашен кв. Църква) (Любенова 2003, 192-193) и махала Арбанас на град Радомир (Филипова 2013а, 189-201).

През 466 – 467 г. хуните на вожда Холмидак преминават Дунав и навлизат на юг от реката, като са спрени едва при Сердика (Велков 1959, 410). През 469 г. край Сердика се водят ожесточени борби между аланските наемници на империята, предвождани от Аспар и вожда на исаврите Терасикодиса – бъдещия император Зенон. Зенон е разбит и се спасява зад стените на града (Theophanes Confessor 1960, 232). Късноантичните монети, намерени на територията на Сердика, са в подкрепа на мнението, че през втората половина на V в. градът претърпява сериозен катаклизъм (Владимирова-Аладжова 2017, 186-187). Много вероятно е събитията по времето на управлението на император Лъв I, разиграли се в Сердика и в близост около нея, да са дали отражение върху монетната циркулация и трезорирането на монетните находки и в района на град Перник.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Божкова 1994:** Б. Божкова. Циркулация на бронзови монети в българските земи през IV в. – Нумизматика и сфрагистика 1-4, 1994, 40-75.
- Велков 1959:** В. Велков. Градът в Тракия и Дакия през късната античност. София, 1959.
- Владимирова-Аладжова 1997:** Д. Владимирова-Аладжова. Някои наблюдения върху медните монети от V в. в провинция Долна Мизия Втора. – Годишник на музеите в Северна България XII, 1987, 73-78.
- Владимирова-Аладжова 2004:** Д. Владимирова-Аладжова. Бронзова монетна находка, IV – V в. от с. Брестовица, Пловдивско (Предварително съобщение). – Годишник на археологически музей Пловдив IX/2, Пловдив, 2004, 232-243.
- Владимирова-Аладжова 2017:** Д. Владимирова-Аладжова. Нумизматични данни за историята на Сердика през V век. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 13, 2017, 183-190.
- Герасимов 1950:** Т. Герасимов. Колективни находки на монети. – Известия на археологическия институт XVII, 1950, 316-326.
- Герасимов 1969:** Т. Герасимов. Съкровища с монети, намерени в България през 1967 г. – Известия на археологическия институт XXXI, 1969, 231-237.
- Любенова 2003:** В. Любенова. Антични и ранновизантийски селищни структури от района на Горна Струма (По разкопки от втората половина на XX в. в Пернишка област). – В: Римски и ранновизантийски селища в България, т. II. София, 2003, 183-201.
- Минкова 2013:** М. Минкова. Две късноантични монетни находки от територията на Августа Траяна – Берое. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 9, 2013, 75-80.
- Михайлов 2008:** Ф. Михайлов. Обредни практики и места на връх Свети Петър, село Долна Секирна, област Перник. – В: Известия на РИМ – Перник, т. 1, Перник, 2008, 7-28.

- Михайлов 2009:** Ф. Михайлов. Археологически разкопки през 2008 г. на връх Свети Петър, с. Долна Секирна, община Брезник. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 191-195.
- Паунова, Бакъмска, Михайлов 2003:** В. Паунова, А. Бакъмска, Ф. Михайлов. Археологическо проучване на хълма Кракра, гр. Перник. – В: Археологически открития и разкопки през 2002 г. София, 2003, 39-40.
- Теодосиев 2017:** Н. Теодосиев. Опис на колективните монетни находки от България. Том I. От домонетната епоха до 489 г. сл. Хр. София, 2017.
- Филипова 2001:** Св. Филипова. Монети от разкопките в късноантичния град Германия. – Нумизматика и сфрагистика VIII, 1-2, 2001, 51-60.
- Филипова 2013:** Св. Филипова. Колективна монетна находка от с. Боснек, Пернишко. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика 9, 2013, 81-90.
- Филипова 2013а:** Св. Филипова. Монети и монетна циркулация през късната античност (294 – 498 г.) по горното и средно течение на река Струма. Дисертация за получаване на образователна и научна степен „доктор”. София, 2013.
- Юркова 1981:** Й. Юркова. Антични и ранновизантийски монети. – В: Перник, т. I. София, 1981, 218-257.
- Carson, Kent, Burnet 1994:** R.A.G. Carson, J.P.C. Kent, A.M. Burnet. The Roman Imperial Coinage. Vol. X, London, 1994.
- Codex Theodosianus 1958:** Codex Theodosianus. – В: Латински извори за българската история, I. София, 1958.
- Hill, Carson, Kent 1960:** P.V. Hill, R.A.G. Carson, J.P.C. Kent. Late Roman Bronze Coinage. London, 1960.
- Theophanes Confessor 1960:** Theophanes Confessor. Chronographia. – В: Гръцки извори за българската история, III. София, 1960.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

- Табло XXXIX 1а.** Общ изглед на колективната монетна находка преди първичната реставрация.
- Табло XXXIX 1б, в.** Друзи с монети.
- Табло XXXIX 2.** Ортофотография на района, от който произхожда монетната находка, с нанесено предполагаемо местоположение и отбелязани археологически обекти от римската и късноантичната епоха. Детайл – горе, ляво: карта на България с местоположението на с. Долна Секирна.
- Табло XXXIX 3.** Керамични фрагменти от гърне с патина от бронзови обекти – вътрешна страна на гърнето.
- Табло XXXIX 4.** Детайл на фрагментите с добре запазена патина.

LATE ANTIQUE COIN HOARD FROM PERNIK REGION

Svetoslava Filipova, Philip Mihailov

(Summary)

In the summer of 2016, a hoard containing more than 1000 bronze coins of a small denomination, stuck together in druses, was arrested during a police action in Dolna Sekirna village, Breznik municipality, Pernik district. Most probably the hoard comes from an archaeological site in Chuka locality 439 m away from Kolina neighbourhood, 1,4 km from Peyna neighbourhood, and 536 m from Slivic neighbourhood of Dolna Sekirna village.

After the initial restoration, it turned out that the number of the whole coins is 1255. The hoard covers the period of the 4th–5th c. Most of the coins are of a poor quality and erased representations due to the characteristics of the metal and the long time of circulation of some of them as well as to their stay in the soil. Their metric data and external features definitely relate them to the second half of the 4th – the second half of the 5th c. 468 whole coins have been identified according to the emperors and the time of issue. The earliest coin among them remains isolated from the rest. It is an antoninianus of emperor Gallienus (253 – 268 AD). The rest of the coins are dating from the period of 311 – 474 AD. The weight of the coins is 1181,23 g in total. The hoard was composed during the period of 450 – 474 AD under Marcianus and Leo I. The coins are mostly of nominal AE3 and AE4 with the advantage of the latter. Except for the coins of the Roman mint (9 pieces), all of them issued under the emperor of the Western Empire Valentinian III, the rest were struck in the ateliers in the Eastern Empire (48 pieces). The coins minted in Constantinople prevail (27 pieces).

The coins of emperor Leo I (457 – 474 AD) mark *terminus post quem* of the hoard in discussion as the same *terminus post quem* is in effect for the hoards from Bosnek village, Pernik region, Goz village, Breznik region, from Krakra Fortress as well as the coin complexes from the archaeological research at Krakra Hill, *villa rustica* in Daskalovo residential area (today's Tsarkva residential area) and Arbanas neighbourhood in the town of Radomir. Its concealment we may associate with events from the second half of the 5th c. that took place in Serdica and in its vicinities – the invasion of the Huns of Holmidak in 466 – 467 AD south of the Danube or the disarray between the Alanian mercenaries of the Empire and their leader Aspar and the leader of the Isaurians, Tarasis Kodisa – the future emperor Zeno.

